

A heroizmus vége

VISSZHANG - XLIX. évfolyam 48. szám, 2005. december 2.

Olvasom Váncsát, György Pétert és az egész Párizs lángjai címszó alatt kirobbant Agora-vitát, plusz a múlt heti ÉS ezzel kapcsolatos interjút, mindenekelőtt Rádai Eszter lenyűgözően mélyenszántó beszélgetését a berlini Fischer Eszter pszichológussal, s immár második hete egyfolytában Simone Weil számomra nagyon idevágó gondolata kísért, egyfajta mottóként az európai társadalom heveny problémáit feszegető vita fölé. Azt mondja Weil, a XX. század számkivetettjeinek e látnoki erejű prókátora, hogy minden gyilkosság "lényegileg képzeletbeli cselekedet", mert ha a gyilkos tudná, hogy áldozata "valóban létezik", el se tudná követni tettét. Mit akarok ezzel mondani? Én is tudom, hogy Párizs külvárosaiban "autók és épületek égtek, és nem emberek", mint Róna-Tas Ákos írja (A multikulturalitás határai és csavarjai, ÉS, 2005/47.), ám azt is tudom, hogy minden efféle lázadás, amely a társadalmi status quót teszi kérdésessé, előbb-utóbb emberáldozatot követel, s épp ezen a ponton szoktunk forradalmat emlegetni, heroikus gesztussal hőssé emelve a zavargások tegnapi résztvevőit. Ráadásul ez a Weil-idézet első hallásra a gyilkos indulat igazolásaként hat, miközben épp az ellenkezőjéről van szó. Tudniillik azt állítja, hogy "éppen ezért" minden "képzeletbeli" tett bűnös, hisz ilyenkor egyszerűen holmi szubsztancia nélküli tárgynak tekintjük a másik lényt, azaz megsértjük a határait. S ezzel ő, aki Franciaország német megszállása idején képes volt a szolidaritás ama végső, heroikus gesztusára, amibe belepusztult, egyértelműen kinyilatkoztatja, hogy vége a heroizmusnak. Úgy érteve, a forradalmak, a háborúk, a kanonizált gyilkos indulat heroizmusának.

Ezt más szóval úgy is mondhatnám, mint Fischer Eszter, hogy nincs többé "ők és mi". A baj csak az, hogy egész gondolkodásmódunkat meghatározzák a nemzeti mitológia és a forradalmi romantika kínálta közhelyek. Gondoljunk csak Dugovics Tituszra, aki magával rántja a mélybe a nádorfehérvári várra kis híján félholdas lobogót tűző törököt, vagy Baradlay Richárdra, aki miután vitézül végez Palvicz Ottóval, még ellenfele gyermekét is felneveli, hogy aztán kiderüljön, ez az elfajzott ifjú nem méltó a Baradlayak nagyvonalú gesztusára. Vagyis ha "Isten velünk, ki ellenünk", legfeljebb a sátán maga. De említhetném az igazságos háború és a proletárdiktatúra egykor hősi mítoszát, mely felett rendesen eljárt az idő, mégis ha ma hajlamosak vagyunk kijelenteni, hogy bizonyos alapvető társadalmi változások csak forradalmi úton, azaz erőszakos módon valósíthatók meg, akkor lényegileg ugyanezt a fekete-fehér modellt, a kizsákmányolókat és a kizsákmányoltak antagonistikus szembenállását hangsúlyozzuk. Ily módon a sokat idézett Antall József-i "tetszetek volna forradalmat csinálni"-nak is némi kétes értékű felhangja lesz, csakúgy, mint a rendszerváltás utáni hazai publicisztikában fel-feltűnő, bár nem feltétlen őszinte lelkipurdalásnak, amiért a változást nem kivívtuk, hanem úgymond ajándékba kaptuk. 1956 őszén valóban felizzott még egy pillanatra a XIX. századi forradalmak romantikája, de nyilvánvaló, ha másképp alakulnak a dolgok, ez a romantika szertefoszlik, 1989-et 1956-hoz mérni már ezért is anakronizmus.

Nem akarom megjátszani se a naivat, se a hülyét, s persze jól tudom, hogy a párizsi események mögött is, más hasonló esetek mögött is kőkemény gazdasági érdekek húzódnak, s ezeket szép szóval, hogy azt ne mondjam, az önkorlátozás heroizmusával bajos orvosolni. Csakhogy nincs többé más út. Habár én itt most nem a gyakorlati tennivalókról értekezem, de még csak nem is a helyzet diagnózisát kívánom előterjeszteni; csak ismételném, amit az előttem szólók már előadtak. Egyszerűen a mentalitásról beszélek, hisz ebben rejlik a vita tárgyát képező nagy európai társadalmi kudarc (egyik) titka. A mentalitásról és az örökölt közhelyekről, amelyeket az élet rendje szerint igyekszünk gyermekeinknek tovább adni, utóvégre ezek identitásunk és erkölcsiségünk szerves alkotóelemei. Ez a baj: nem vagyunk képesek szembenézni tegnap még életképes, sőt szellemi-lelki-erkölcsi forrást jelentő ideáljaink pusztulásával, melyek mára már halottak. Vegyük a globális felmelegedést, a mindnyájunkat fenyegető

környezeti katasztrófát: ugyanez a helyzet. A fejlett országok láthatóan képtelenek túltenni magukat a természetet leigázó diadalmas ember, a mindenható technikai fejlődés XIX. századi mítoszában, holott máris a huszonnegyedik órában vagyunk. És az önkorlátozás útját, vagy Simone Weil szellemében szólva, a lemondás heroizmusát nem is választhatja más, csak akinek van miről lemondania. Ebben érzem legerőteljesebben György Péternek igazát, hisz a kisemmizettek és a társadalom peremére szorultak szószólójaként emel szót, de nem a forradalmi romantika, hanem az önkorlátozás hangján. Amit amúgy én is szívesebben neveznék józanságnak, mint heroizmusnak, bár alighanem mindaddig, amíg nem vagyunk képesek felfogni, hogy "nincs "a" kultúra", hogy "a normák és a formák uralma nincs egyetlen csoport kezében többé", ez különleges erőfeszítést követel tőlünk. Miközben tényleg nincs más út előttünk, ezt józan perceinkben mindannyian világosan látjuk, de az, ahogy a hétköznapi életvitelünkben gondolkodunk, és ahogy az életünket berendezzük, az messze elmarad ettől a tudástól. Felfogni végre, hogy - a lehető leggyakorlatibb értelemben - a vesztünkbe rohanunk, ha nem mondunk le mindarról, ami halott bennünk. A történelmi korfordulók visszatérő nagy kérdőjele ez: képes-e az ember elveszteni a múltat? Mert az egyén - szégyen ez vagy büszkeség, csupán nézőpont kérdése, s így végső soron mindegy is - önmagában egyedül alkalmatlan efféle korszakos fordulat végrehajtására. Az európai közgondolkodás gyökeres átalakulására lenne szükség Európa megmeneküléséhez. Hogy saját politikusait, akik mi tagadás, nem jeleskednek korszakos felismeréseikkel, presszionálja, kényszerítse; akkor talán megteremtik a társadalmi átalakulás kereteit és menetrendjét.

Ez mind a mi dolgunk, személy szerint valamennyiönké. Úgyis mondhatnám, saját hajunknál fogva kell kihúzni magunkat a veremből, amit másnak ástunk, s már belestünk. Vagy egész egyszerűen ott veszünk.

Pályi András